

до великих хвилювань і обов'язково викличе всезагальне народне повстання, тому що чаша селянського терпіння переповнилась" [4, 6 – 7].

Аналогічні вимоги і заклики лунали і в інших регіонах України, зокрема в присуді, складеному представниками Донської організації Всеросійського Селянського Союзу зазначалося: „Слід знищити приватну власність на землю і передати всі приватновласницькі і інші землі в розпорядження всього народу. Землею повинен користуватися лише той, хто своєю сім'єю чи в „в товаристві”, але без найманої праці, буде її обробляти” [6, 3].

Отже, фактичний аналіз існуючих джерел дає нам можливість зробити висновок, що при розробці своєї програми ВСС у 1905-1907 рр. прагнув якнайповніше враховувати інтереси селян та виступав за мирне вирішення аграрного питання і сприяв обмеженню стихійних неорганізованих виступів селянства. Власне лише репресії з боку властей у період спаду Першої російської революції не дозволили Союзу остаточно узгодити та виробити чітку аграрну платформу.

Аграрна програма Всеросійського Селянського Союзу була окреслена в найзагальніших рисах. Це було пов'язано з прагненням об'єднати в його лавах усе селянство. Саме тому приймалися рішення компромісного характеру, котрі мали на меті зберегти за Селянським Союзом його соціальну базу. Зокрема, вирішено скасувати приватну власність на землю та передати весь земельний фонд у користування осіб і товариств. Питання про спосіб та форму майбутньої передачі не порушувалося.

1. Учредительный съезд Всероссийского крестьянского союза (Протокол). Издание Главного Комитета Всероссийского Крестьянского Союза. – Б. м. в.: б. в., б. р. в..

2. Куреньшев А. А. Всероссийский крестьянский союз. 1905–1930 гг. Мифы и реальность / Куреньшев А. А. – М.: АИРО-XX; СПб.: Дмитрий Буланин, 2004.

3. Протоколы Учредительного съезда Всероссийского крестьянского союза. – С.-Петербург. – Типография Н.Н. Фридберга. – 1905.

4. Постановления съездов крестьянского союза (учредительного 31 июля – 1 августа и 6-10 ноября 1905 г.). – Издание Северного Областного Бюро Содействия Крестьянского Союза (в С.-Петербурге). – С.П. – Типография Н.Н.Клобукова. 1905.

5. Кирихина Е. И. Всероссийский крестьянский союз в 1905 г. / Е. И. Кирихина // Исторические записки. – 1955. – Т. 50.

6. Матеріали по селянському питанню. Звіт про засідання делегатського з'їзду Всеросійського Селянського Союзу 6-10 листопада 1905 р. Ростов на Дону, 1906.

7. Бр. Мазуренко. - Всероссийский крестьянский союз. Перед судом истории. Под ред. Б. председателя ВКС Семени Мазуренко. - Б. м. в.: б. в., б. р. в.

Є.А. Врадій

АНАРХО-КОМУНІСТИЧНИЙ РУХ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1905 – 1910): СЕЛЯНСЬКИЙ ВИМІР

У солідному історіографічному доробку, присвяченому історії політичного анархізму Російської імперії на межі XIX – початку XX ст., практично не розробленими залишаються аспекти взаємодії цієї політичної сили із найбільшою соціальною групою суспільства – селянством. Ця

проблема набуває особливої актуальності у контексті визначення причин та механізмів так званої „селянської революції” у період національно-визвольних змагань 1917 – 1920-х рр. та, зокрема, махновського руху як своєрідного прояву селянського анархізму.

Дослідження з історії анархо-комуністичного руху початку XX ст. традиційно підкреслюють міський характер цієї політичної сили [1; 2; 3; 4; 5]. Відхід від усталеного урбаністичного трактування анархізму спостерігається у персоналістичних роботах, присвячених постаті Н.І. Махна [6; 7]. Саме завдяки ним значно деталізовано і розкрито історію „Спілки бідних хліборобів” – однієї з анархо-комуністичних організацій Півдня України, що мала виразно селянське забарвлення [8]. Загалом же, проблеми участі селянства у анархо-комуністичному русі у 1905 – 1910 рр., ставлення самих анархістів до цієї соціальної верстви до сьогодення моменту розглянуті дуже і дуже побіжно. Тому статтю можна розглядати у контексті спроби висвітлення деяких аспектів проблеми.

У своїх програмних настановах ідеологи російського анархізму доволі неоднозначно визначали соціальну базу підтримки майбутньої соціальної революції. Так, на думку М.О. Бакуніна, головною силою у творенні безвладного суспільства мало б стати селянство, яке, незважаючи на власну інертність, є верствою, яка протягом усього свого існування ненавидить уряд та владу загалом. Каталізатором, пробуджувачем села мали стати особистості, відірвані від соціуму, які зневажають суспільну мораль і право. Кримінальне середовище, на думку М.О. Бакуніна, у Росії становило єдину, непов'язану із державністю та становами інтересами, опозицію: „Розбійник в Росії – справжній і єдиний революціонер – революціонер без фраз, без книжкової риторики, революціонер непримиренний невтомний, невгамовний у справі, революціонер народно-суспільний, а не становий” [9, 432].

П.О. Кропоткін, якому безпосередньо належить заслуга у витворенні концепції анархо-комуністичної перебудови суспільства, наголошував на важливості роз'яснювальної роботи серед усіх верств суспільства, а особливо у середовищі молоді та селянства [Курсив наш – Є. В.] [10, 282]. Зважаючи на особистий досвід революційної діяльності П. О. Кропоткіна у лавах гуртка „чайковців” у 1871 – 1874 рр., що сповідував ідеологію народництва та ідеалізацію ладу селянської громади, не дивно, що остання розглядалася теоретиком анархо-комунізму в якості моделі майбутнього комуністичного устрою, а селянство разом із збіднілим робітництвом – як соціальна база для здійснення майбутніх суспільних трансформацій.

Таким чином, творці ідеології анархо-комунізму, прагнучи широмасштабної перебудови суспільства, усвідомлювали, що без залучення селянства перспектива встановлення бездержавного устрою у Росії приречена на поразку. І М.О. Бакунін, і П.О. Кропоткін підкреслювали колективізм і опозиційність селянства – риси, що мали б сприяти залученню його представників до радикальних постулатів анархістської теорії.

Ідеальна модель розгортання соціальної революції, вибудована його теоретиками в умовах політичної еміграції, зазнала значної еволюції під

впливом реальних обставин південноукраїнської дійсності, за яких відбувалися зародження і розвиток анархо-комуністичного руху у 1905 р.

Цікавий матеріал, що характеризує ставлення місцевих анархо-комуністів до потенціальної бази підтримки власної діяльності дає комплекс агітаційно-пропагандистських документів, які поширювалися територією регіону. Нами було проаналізовано 26 прокламацій, що продукувалися місцевими та закордонними анархо-комуністичними групами і поширювалися у межах трьох губерній Півдня України [11 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25]. Всього масив назв агітаційних матеріалів можна систематизувати за 4 групами. Перша – це прокламації з нейтральними назвами, присвяченими актуальним, на погляд анархо-комуністів, проблемам – відзначення свята Першого травня, ставлення анархістів до приватної власності, – інформаційного характеру та матеріали, що містили лише вказівку на назву групи, що їх поширювала. Подібні прокламації становили – 53,9 % (14 найменувань) від загальної кількості. Друга група – прокламації, які адресувалися, насамперед, прошарку робітників („К рабочим”, „Ко всем рабочим”, „К товарищам рабочим”, „Товарищи рабочие” та ін.). Питома частка матеріалів цієї групи становила 34,6 % або 9 найменувань. Третя група матеріалів адресувалася особам, що перебували на військовій службі або мали статус військовозобов’язаних („Ко всем солдатам”, „К новобранцам”). Матеріали цієї групи представлені 2 прокламаціями, що відповідно становить частку у 7,7% від загальної кількості матеріалів. І, нарешті, четверта група – матеріали, присвячені селянству, – виявилася найменшою – всього 1 прокламація („Ко всем крестьянам”) (3,8% від загальної кількості).

Не менш цікаві дані можна отримати під час аналізу текстів агітаційних матеріалів. З метою проведення порівняльного аналізу нами було виокремлено дві групи семантичних одиниць, які за своїм змістовим навантаженням найбільше відповідали категоріям „робітник” і „селянин”. Так, у текстах прокламацій було зафіксовано 79 випадків використання „селянин”. З них 61 випадок (або 77,2% всіх згадок) стосується категорії „робітник”, 11 (або 13,92% згадок) – категорії „селянин”. Також виявлені вербальні одиниці, що відповідають спільному контексту – ситуації поєднання виокремлених категорій в єдині нерозривні змістові конструкції як-то: „рабочий трудовой народ”, „масса рабочего люда”, „трудящийся люд”, „труженник”, „трудящийся” тощо. Ця група текстових одиниць становить 6 випадків, відповідно 7,8% від загальної кількості згадок. Таким чином, у агітаційно-пропагандистських матеріалах анархо-комуністів Півдня України категорія „селянин” згадувалася лише 0,42 рази на 1 прокламацію. Для порівняння, категорія „робітник” – 2,3 рази на прокламацію. Важливо відзначити й те, що половина випадків використання категорії „селянин” (5 з 11 випадків) використовується у змістовому контексті „союзу робітників і селянин” [Підраховано за: 11 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25].

Отже, аналіз агітаційно-пропагандистських матеріалів дозволяє зробити такі висновки: по-перше, місцеві анархо-комуністичні групи у питанні агітації віддавали перевагу робітництву і вважали цю соціальну верству більш перспективною з точки зору

залучення її до ідеології анархізму; по-друге, поширення у текстах прокламацій спільних контекстів – „робітничо-селянського союзу” – свідчило про позицію анархо-комуністів, які розглядали селянство лише як частину загальної маси нездолених і невдоволених, які могли б стати зручним ґрунтом для майбутньої соціальної революції.

Окрім прокламацій як каналу комунікації і агітації селянства, анархо-комуністи активно використовували усну агітацію як спосіб поширення власних ідей серед даної соціальної верстви. Найбільшу активність у цьому питанні виявили промовистий псевдонім – групи Херсонської губернії, а саме одеські анархо-комуністичні осередки, які вели роботу із населенням навколишніх сіл. Поліція фіксувала випадки пропаганди анархістських ідей у с. Хаджидер, яку проводили члени „Робітничої групи анархістів-комуністів Півдня Росії” у 1906 р. Прикметно, що відповідальним за цей напрямок діяльності був анархіст, що мав виразно промовистий псевдонім – Петро „Селянський” [26, 169]. У жовтні 1907 р., за даними Одеського поліцмейстера, місцевий Одеський комітет анархістів-комуністів делегував до найближчого Одеського повіту довірену особу з метою ознайомлення зі ступенем революційних настроїв сільського населення. Для потенційних прихильників залишалися адреси конспіративних явок в Одесі [27, 324].

Особливого розмаху в межах Херсонської губернії діяльність анархо-комуністів набула у межах своєрідного трикутника: Голти – Богополя – Ольвіополя. Ця територія стала своєрідним ареалом революційної активності так званої „Селянської групи анархістів-комуністів”. Проте її члени доволі часто вдавалися до бойових акцій і на території сусідніх повітів, наприклад, Єлисаветградського, де, зокрема у с. Плетений Ташлик було здійснено низку експропріацій майна заможних селян, вбивство місцевого урядника тощо [29, 3 – 3 зв; 30, 83].

Утім для анархо-комуністів Півдня України доволі симптоматичним було зневажливе ставлення до селянства як можливої соціальної бази. Так, наприклад, характеризуючи аудиторію, на яку спрямовувався агітаційний вплив Катеринославської групи анархістів-комуністів, співробітники правоохоронних органів вказували на середовище лише „міських робітників, ремісників, професійних союзів” [31, 3 зв.]. Разом із тим, саме у межах Катеринославської губернії у м. Гуляйполе Олександрівського повіту діяла анархо-комуністична організація „Спілка бідних хліборобів”, учасники якої відзначалися виразною селянською ідентифікацією. Це відобразилося і у особливостях тактики цієї антиурядової групи. Разом із експропріаціями, поширенням агітаційних матеріалів, „бідні хлібороби” тероризували великих землевласників повіту, які одночасно виступали активними діями місцевого чорносотенного осередку „Союза Михаила Архангела” [32, 70 – 71].

Цікаво, що „Спілка бідних хліборобів” є однією з небагатьох анархо-комуністичних груп Півдня України, яка використовувала як російську, так і українську мову для підготовки агітаційних матеріалів [33, 83]. На нашу думку, подібна особливість була зумовлена намаганням залучити якомога ширшу

аудиторію місцевого селянства, для якого українська мова була рідною та зрозумілою.

„Некласичність” цієї групи полягала і у тому, що її учасники були доволі неординарними особистостями. Чимало з них були активними учасниками місцевої аматорської театральної трупі, що заперечує стереотипність уявлення щодо абсолютної темноти та нерозвинутості селянства початку XX ст. Більше того, катеринославські правоохоронці відзначали, що театральна діяльність була зручним прикриттям для ведення анархо-комуністами антиурядової пропаганди серед населення регіону та транспортування зброї. Так, у подібному контексті згадуються учасники групи Прокіп та Федір Тарани та ін [34, 66].

Досліджуючи аспекти взаємовідносин анархо-комуністів і селянства на Півдні України у 1905 – 1910 рр., важливо зрозуміти яким же був соціальний образ представника цієї політичної сили, наскільки він був близьким селянському середовищу.

На основі аналізу складу 46 анархо-комуністичних організацій, що діяли на Півдні України в означений період, нам вдалося визначити такі особливості соціальної бази руху. Так, більшість анархістів Півдня України становили міщани, частка яких у Катеринославській та Таврійській губернії становила відповідно 54,3 % і 55,5 %, а в Херсонській досягала показника у 80%. У цілому ж питома вага міщан-анархістів становила 60,6 %. Частка вихідців із сільської місцевості коливалася від 22 % у Херсонській губернії, до 42,9 % у Катеринославській. Загалом по Півдню України анархісти-селяни за походженням становили 37,18 % від загальної кількості [34, 98].

Доволі цікавим, як на наш погляд, є розподіл учасників анархістських організацій Півдня України за професійною приналежністю. Так, частка робітників промислових підприємств становила 43,9 %, ремісників – 21,3 %, торговців та обслуговуючого персоналу – 12,23 %, державних службовців – 8,6 %, учнів початкових та середніх навчальних закладів – 4,31 %, селян – 4,3 %, представників інтелігенції – 3,6% [34, 98].

Якщо порівняти показники розподілу за професійною приналежністю та за соціальним походженням, то не можна не відзначити значну невідповідність між кількістю селян за походженням – 37,18 % та селян, які займалися сільським господарством на постійній основі, тобто, говорячи тогочасною термінологією, були „хліборобами” – всього 4,3 %. Переважна ж кількість селян за походженням належала до групи некваліфікованого та низькокваліфікованого робітництва – чорноробів, кочегарів та ін. Серед цієї групи селян за походженням та робітників за професією доволі розповсюдженими були також спеціальності слюсара та столяра тощо [34, 99].

Таким чином, на момент залучення та активної діяльності у лавах анархо-комуністичних організацій більшість їхніх учасників формально належала до категорії міських мешканців. Проте не можна не враховувати, що більшість з них стали „міщанами” лише у першому поколінні, а провідною характеристикою, що визначала їхню поведінку, була маргінальність соціального статусу – вчорашніх селян, що проходили складний процес адаптації до міського життя. Подібна ситуація соціальної

невизначеності на тлі доволі обмежених матеріальних можливостей та у поєднанні із характерними для молодого віку радикальністю і емоційністю визначили масове залучення цієї категорії мешканців регіону до лав анархо-комуністичних організацій.

Загалом же, підсумовуючи аналіз взаємовідносин анархо-комуністів і селянства на Півдні України у 1905 – 1910 рр., можна зробити такі висновки. По-перше, хоча ідеологи анархо-комунізму і усвідомлювали важливість підтримки селянством ідей майбутньої соціальної революції, проте так і не визначили конкретних підходів та механізмів залучення представників цієї соціальної верстви до антиурядової діяльності, покладаючись лише на внутрішню опозиційність селянства стосовно влади. По-друге, під час практичної діяльності анархо-комуністи Півдня України орієнтувалися переважно на представників південноукраїнського робітництва, а селянство розглядалося лише в якості допоміжної сили у справі боротьби із владою. По-третє, аналіз соціальної бази анархо-комуністичних організацій регіону показав, що, незважаючи на формальне переважання представників міського населення, реальну більшість учасників революційних осередків становили вихідці з селянської верстви – „міщани” у першому поколінні. По-четверте, вірогідною причиною залучення репрезентантів цієї групи населення до анархо-комуністичних організацій стала соціальна невизначеність, маргінальність їхнього статусу.

1. Лебеденко А. М. Анархизм в Украине (конец XIX – начало XX ст.) / А. М. Лебеденко. – К.: Институт истории Украины НАН Украины, 1995.

2. Кривенький В. В. Анархисты в революции 1905 – 1907 гг.: автореф. дис. ...канд. ист. наук: 07.00.02 „История СССР” / В. В. Кривенький. – М., 1990.

3. Ермаков В. Д. Портрет российского анархиста начала века / В. Д. Ермаков. // Социологические исследования. 1992. – № 3.

4. Зорик А. С. Политические партии России и Украины в годы Первой мировой войны (1914 – февраль 1917): Моногр. / А. С. Зорик. – Х.: „Основа”, 2002.

5. Савченко В. Анархистское движение в Одессе в 1908 – 1916 годах / В. Савченко. // Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий альманах. – Одеса: Друкарський дім, 2010. – Вип. 9.

6. Семанов С. М. Н. Махно: подлинная история. / С. М. Семанов. – М.: „АСТ-ПРЕСС”, 2001.

7. Скирда А. Нестор Махно, казак свободы (1888 – 1934). Гражданская война и борьба за вольные советы в Украине 1917 – 1921 гг. / А. Скирда. – Париж: „Громеда”, 2001.

8. Врадій Є. А. Гуляйпільська «Спілка бідних хліборобів»: особливості створення та деякі аспекти діяльності у 1906 – 1907 рр. / Є. А. Врадій // Демократична революція 1905 – 1907 рр. в Україні: актуальні проблеми вивчення. Матеріали міжрег. наук. конференції (Дніпропетровськ, 24 лютого 2005 р.) / Дніпропетровський національний університет. – Д.: ВКФ „Оксамит-Текс”, 2005.

9. Бакунін М. А. Избранные философские сочинения и письма. – М.: „Мысль”, 1987.

10. Кропоткин П. А. Этика / П. А. Кропоткин. – М.: „Политиздат”, 1991.

11. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 347. – Оп. 1. – Спр. 1113.

12. ЦДІАК України. – Ф. 347. – Оп. 1. – Спр. 1115.

13. ЦДІАК України. – Ф. 385. – Оп. 1. – Спр. 2249.

14. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1046.

15. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1048.

16. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1049.

17. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1046.

18. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1052.
19. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1053.
20. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1054.
21. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1055.
22. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1057.
23. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1058.
24. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1059.
25. ЦДІАК України. – Ф. 838. – Оп. 2. – Спр. 1064.
26. Анархисти. Документи и материалы. 1883 – 1935. В 2 тт. [сост. Кривенький В.В.] – М.: РОССПЭН, 1998. Т. 1. – 1998.
27. ЦДІАК України. – Ф. 268. – Оп. 1. – Спр. 126.
28. ЦДІАК України. – Ф. 268. – Оп. 1. – Спр. 2.
29. ЦДІАК України. – Ф. 347. – Оп. 1. – Спр. 832.
30. ЦДІАК України. – Ф. 347. – Оп. 1. – Спр. 1122.
31. ЦДІАК України. – Ф. 347. – Оп. 1. – Спр. 1637.
32. Яланський В. І. Нестор і Галина. Розповідають фотокартки / В. Г. Яланський, Л. Г. Верьовка. – К.-Гуляйполе: „Ярмарок”, 1999.
33. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 313. – Оп. 2. – Спр. 2295.
34. Врадій Є.А. Анархо-комуністичний рух на Півдні України у 1905 – 1910 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 „Історія України” / Врадій Єгор Андрійович. – Д., 2011.

Н.А. Ковальова

„АГРАРНА РЕВОЛЮЦІЯ” В ОЦІНЦІ ЇЇ УЧАСНИКІВ (ЗА СПОГАДАМИ МЕШКАНЦІВ СЕЛА ГЛОДОСИ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

Особливістю джерельної бази „аграрної революції” 1917 – 1921 рр. є обмеженість, фрагментарність та своєрідність джерел. Дослідники переважно мають справу з джерелами, створеними в органах влади, а матеріалів, які походять безпосередньо з селянського середовища, недостатньо. Винятком є наративні джерела, написані вихідцями з села Глодоси Херсонської губернії (сучасний Новоукраїнський район Кіровоградської області), які дозволяють деякою мірою відтворити події Української революції та громадянської війни на території окремого села.

У центрі дослідницьких інтересів сучасних науковців перебувають переважно проблеми воєнно-політичної історії зазначеного періоду, зокрема, створення Вільного Козацтва [1; 2]. Соціально-економічні проблеми, розвиток та особливості „аграрної революції” залишаються недостатньо дослідженими. Наративні джерела дають можливість проаналізувати події „аграрної революції” – причини, характер та форми селянських виступів, хід земельних перетворень, визначити їх учасників. Об’єктом запропонованого дослідження виступає Українська революція 1917 – 1921 рр., предметом – наративні джерела з історії села Глодоси. Метою дослідження є з’ясування особливостей „аграрної революції” в окремому селі.

Представник глодоських більшовиків М. Остапенко у спогадах, опублікованих у 1927 р., описав ідейні протиріччя, ідеологічну та військову боротьбу між більшовиками й есерами („українськими самостійниками”) у Глодосах [3]. Учасник українського національного відродження, поручник армії УНР, уродженець с. Глодоси М. Михайлик у праці „Українське село в часи національної революції (Спомини з часів боротьби за

визволення одного села)” (опублікована у 1934 р. у „Літописі Червоної Калини”) характеризує політичну ситуацію у Глодосах під час революції та громадянської війни, настрої селянства, створення та діяльність загону Вільного Козацтва [4]. Ф. Мелешко, ініціатор створення Вільного Козацтва у Глодосах, у відповідь на працю М. Михайлика в іншому номері часопису опублікував свої спогади „Глодоси в часі національної революції” [5], в яких конкретизував події, пов’язані із заснуванням та діяльністю Вільного Козацтва. Ним також було створено спогади „Участь Глодосян у визвольній боротьбі 1905 – 1920 років”, які до тепер існують у рукописному варіанті і з ними працював лише краєзнавець А. Ковирьов.

Сільська вчителька А. Гордієнко спогади про рідне село написала у 1978 – 1980 рр. (її син С. Мокрий розмістив їх у мережі Internet). А. Гордієнко народилася у 1907 р. у багатодітній сім’ї (у 1921 р. вона складалася з 9 осіб). Сім’я жила на хуторі над Катросами (глибокий яр, поритий ярками). Їх господарство вважалося середняцьким, однак жили бідно і тяжко працювали, особливо діти, які виконували польову і домашню роботу. У 1923 р. у 16-річному віці А. Гордієнко вступила до комсомолу. Подіям революції та громадянської війни присвячено окремий розділ її „Спогадів” [6].

Спогади Б. Лавріненка „Сторінки з історії села Глодоси” присвячені розвиткові шкільної освіти, відомим діячам – вихідцям із Глодос. Події революції та громадянської війни автор, який народився у 1930 р., характеризує на підставі мемуарних та періодичних джерел, спогадів земляків [7, 122]. Для нашого дослідження наукову цінність становить характеристика політичної ситуації та настроїв у Глодосах.

Село Глодоси у 20-60-х роках XIX ст. мало статус військового поселення. У 1863 р. Глодоси стали містечком, центром однойменної волості Єлисаветградського повіту Херсонської губернії, його мешканців було перетворено на державних селян [8, 541]. Власних поміщиків у селі не було, глодосяни вважались вільними людьми [7, 13-14]. У сусідніх селах Олександрівка та Забара розташовувалися маєтки поміщиків Завадського та Ковальова [9]. Єлисаветградський повіт, як найбільш заможний у прибережній чорноморській полосі, мав найбільший відсоток великих селянських господарств і саме це зумовило загострення політичної боротьби у повіті [10, VII].

Характер політичної боротьби у Глодосах та настрої селянства характеризують практично всі автори. Особливою популярністю у Глодосах користувалася група „аграрників”, створена у 1904 – 1905 рр., яка ввібрала у себе представників різноманітних політичних течій, переважно соціал-демократів. У той час глодосяни підпалили економію і хлібне поле сусіднього поміщика Ковальова під Добровеличківкою. Фотографії групи „аграрників” села Глодосів подає Б. Лавріненко [7, 50].

Після Лютневої революції Єлисаветград і повіт перебували у „глибокій політичній сплячці”. Осередок РСДРП став формуватися напередодні жовтневих подій 1917 р. [10, VII-VIII]. За характеристикою М. Остапенка, більшовики користувалися популярністю і впливом серед бідної частини селянства й були „порівняно сильні”. Разом із тим,